

УДК 323 (477:4) – 048.35

Андрейченко А. В.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР ЯК ЧИННИК МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті досліджено основні механізми європейського вибору як чинника політичної модернізації. Прослідковано еволюцію процесу європейської інтеграції України, ставлення до нього громадської думки, особливості реалізації політики реформ на основі європейських стандартів. Проаналізовано внутрішньоєвропейські, внутрішньоукраїнські та геополітичні суперечності, які стоять на заваді процесу політичної консолідації українського суспільства. Визначено основні напрями подальшого вдосконалення політичної системи України.

Ключові слова: європейський вибір України, євроінтеграційний процес, політика європейської інтеграції, внутрішні реформи, політична модернізація, політична консолідація, європейські стандарти.

Розвиток сучасного світу іде еволюційним шляхом лібералізації та глобалізації економіки: це об'єктивний та незворотний процес. Геополітичне розташування України відзначається близькістю як до країн Європейського Союзу (ЄС), так і до країн колишнього Радянського Союзу. Україна є транзитною державою між Сходом та Заходом. У відповідності з цим для України постала проблема визначення інтеграційної стратегії розвитку.

Вагомий внесок у дослідження проблематики взаємовідносин Україна – ЄС, питанню розвитку в умовах глобалізаційних процесів та аналіз євроінтеграційних проблем України, у тому числі і з особливостями розвитку політичної модернізації зробили такі зарубіжні і вітчизняні вчені як В. Копійка, Н. Антонюк, Н. Мусис, Д. Дайнен, О. Краєвська, Ю. Губені, В. Вардовський, П. Гайдуцький, П. Саблук, О. Шубравська, Г. Черевко, В. Юрчишин. Проблеми євроінтеграційних процесів присвячували свої дослідження вітчизняні та зарубіжні науковці різних періодів. Наукові доробки, пов'язані з вивченням євроінтеграційного шляху розвитку України репрезентовано передусім у наукових працях А. Костенко, А. Баровської [3], Н. Гнидюк [4], С. Василенко, А. Миколюка та інших. Разом з тим, внаслідок важливості проблеми, потребує постійного наукового супроводження осмислення європейського вибору України як чинника модернізації українського суспільства, на чому, власне, й зосереджує свою увагу автор пропонованої статті.

Україна розпочала шлях асоційованого члена ЄС у один із найважчих періодів своєї історії. З метою подолання системної кризи, консолідації країни, протистояння зовнішній агресії та подолання її наслідків, як ніколи важливо забезпечити максимальний позитивний ефект євроінтеграції для розвитку українського суспільства. Європейський вибір має стати підґрунтям для загальнонаціонального єднання на основі ідеї модернізації країни. Відновлення гарантій усім, без винятку, жителям України їхніх конституційних прав у повному обсязі – перший український серйозний іспит України в ролі асоційованого члена ЄС.

Євроінтеграційний процес за нинішніх умов є невід'ємною ознакою та напрямком розвитку на шляхах політичної модернізації та консолідації України. Тому сьогодні виникає необхідність дослідити основні етапи зазначеного процесу та оцінити його вплив на сучасну політичну систему. Це дасть змогу виявити загрози, пов'язані з реалізацією євроінтеграційних намірів, змінами зовнішньої політики, митного законодавства тощо.

В українському суспільстві дотепер ще зарано говорити про однозначну підтримку європейського вибору України, про що свідчать результати дослідження громадської думки, проведеного Центром Разумкова з 9 по 14 вересня 2016 року. За результатами опитування 49,7% громадян висловилися за членство України в Євросоюзі, проти – 35,3%. На Заході й у Центрі України більшість респондентів підтримують вступ у ЄС (відповідно 77,4% і 55,8%).

На сході, Донбасі і півдні більше тих, хто виступають проти (відповідно 57,6%, 52,8% і 44,0%). Що молодші респонденти, то частіше вони виступають за членство в Євросоюзі (серед тих, кому від 18 до 29 років, таких 56%, серед тих, кому 60 і більше років – 41,1%).

Відповідаючи на питання «Наскільки для Вас важливе введення безвізового режиму з країнами ЄС?», 19,2% респондентів дали відповідь «дуже важливе», 25,7% – «швидше, важливе», 22,3% – «не дуже важливе» і 26,7% – «не має значення зовсім». Якщо в Західному і Центральному регіонах більшість опитаних вважають введення безвізового режиму «дуже» або «швидше, важливим», то на півдні, сході та Донбасі – «не дуже» або «зовсім неважливим». Серед тих, кому від 18 до 29 років, 61,2% відповіли, що для них це «дуже» або «швидше, важливо», тоді як серед тих, кому 60 і більше років, – тільки 17,5%.

Тільки 6,5% опитаних вважали, що Україна отримає безвізовий режим із країнами ЄС до кінця 2016 року, 15,4% вважали, що це буде в 2017 році, 29,7% - після 2017 року. 19,6% були переконані, що цього не відбудеться ніколи. Тих, хто вважали, що Україна ніколи не отримає безвізовий режим з країнами ЄС, найбільше на Сході – 39,4% [3].

І все ж таки європейський вибір України, який був визначений вже у початковий період формування основ її зовнішньої політики, став природним наслідком здобуття країною державної незалежності. Він відображає життєво важливі інтереси України, він викристалізувався з усієї попередньої історії українського народу, його ментальності та глибоких демократичних традицій, ґрунтується на законному прагненні громадян України бачити свою державу невід’ємною частиною єдиної Європи. Відтак, євроінтеграційний курс здатний забезпечити нашій державі гідне місце в сім’ї європейських народів. До того ж європейський напрям зовнішньої політики України – один із шляхів модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності українського виробництва, можливості виходу на внутрішній ринок ЄС [1, с. 13-14].

Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації її економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, впровадження внутрішніх реформ. У політичному аспекті європейська інтеграція детермінує модернізацію правового поля української держави, наповнення демократичним змістом її політичної консолідації та інституціональної системи. Співпраця з ЄС сприятиме наближенню соціальних умов України до високих європейських стандартів, підвищенню рівня життя та статків населення. Європейський Союз визнав створення нашої держави однією з найважливіших подій в історії сучасної Європи та висловив переконання, що демократична сильна Україна зможе зробити значний внесок у загальну європейську стабільність. Про це було зазначено у спільній позиції країн членів Євросоюзу в листопаді 1994 року. До того ж Європейський Союз висловив свій намір підтримувати незалежність, територіальну цілісність і суверенітет України у своєму Плані дій для України, розробленому на той час [2, с. 6].

Треба відзначити, що суттєвим дефектом моделі модернізації, яка використовується у більшості пострадянських держав, є величезна інерційність, що істотно знижує, а в деяких випадках і виключає можливість подальших змін на власній основі. Небажання української правлячої еліти хоч якось обмежити вплив кланових угруповань та бюрократії на політичну систему і відокремити владу від бізнесу визначило низьку ефективність політичної системи і кризовий стан суспільства загалом. Країни Центрально-Східної Європи теж мали аналогічні проблеми: нестримну корупцію, сумнівні приватизаційні оборудки, підозрілу банківську практику, за якої кошти позичалися винятково завдяки політичним зв’язкам. Все це підривало народну довіру до демократичного порядку [1]. В цьому плані, як відзначає чеський дослідник Д. Пеге, лише гранітна наполегливість ЄС щодо неприйнятності такої практики сприяла поступовому поліпшенню, а з ним і відновленню довіри до інститутів демократії у частини громадян країн-кандидатів [3 с. 45].

Європейська інтеграція наразі набуває в Україні якісно нового змісту: з декларативного зовнішньополітичного курсу вона поступово перетворюється на комплексну внутрішню політику реформ. На цьому етапі надзвичайної важливості набуває громадська думка щодо

євроінтеграції, адже саме рівень підтримки визначеного інтеграційного вектору є невід'ємним компонентом успішної політики євроінтеграції та європеїзації суспільства загалом.

Як уже зазначалося, у виборі населення між європейським та євразійським векторами існували та продовжують існувати істотні регіональні відмінності. В той час як Захід та Центр України традиційно віддавали перевагу ідеї приєднання до Європейського Союзу, на Півдні та Сході України підтримка євроінтеграції була істотно нижчою і населення в своїй більшості виступало за членство України в Митному Союзі. Наразі ситуація змінюється і привабливість євразійського вектору зазнає різкого падіння. Саме через регіональну специфіку настроїв щодо євроінтеграційних перспектив надзвичайної актуальності набула ідея організації у найбільш проблемних з цієї точки зору регіонах широкої публічної дискусії щодо можливостей вирішення тих проблем, до яких громадська думка є достатньо чутливою і які вже доводилося вирішувати безпосереднім сусідам України на їхньому шляху до ЄС. Відтак важливо не тільки організувати діалог з тими регіонами, де необхідно підвищувати рівень підтримки євроінтеграції, але і раціоналізувати цей діалог за допомогою використання конкретних прикладів країн Східної Європи – Польщі та Словаччини – які у 1990-х роках мали дуже схожі з Україною стартові для внутрішніх трансформацій умови, але змогли повноцінно інтегруватися не лише до Європейського Союзу, але і до НАТО.

Європейська інтеграція є головним пріоритетом як внутрішньої, так і зовнішньої політики України. На сучасному етапі зміст інтеграції змінюється у внутрішньополітичному та міжнародному контексті. Для українського суспільства європейська інтеграція набуває нового сенсу, трансформуючись із зовнішньополітичного курсу на комплексну внутрішню політику. Головна функція євроінтеграції – політична консолідація. У світлі актуальних політичних змін України, а також необхідності ратифікувати та реалізувати Угоду про асоціацію з ЄС європейська інтеграція повинна тлумачитися як політика внутрішніх реформ у політичній, соціальній, економічній та правовій площинах. Ідея інтеграції на практиці перетворюється на набір інструментів для внутрішніх реформ, а процес інтеграції набуває прикладних форм. Відповідно ефективність можна буде визначати за цілком конкретними критеріями та індикаторами. Це зміна законодавчої бази, впровадження стандартів та норм ЄС, зміна в системі вироблення та реалізації державної політики, рівень та характер української економіки. Все це відкриває нові можливості для зміни громадської думки. Якщо для пересічних українців наслідки євроінтеграції будуть ефективними і позитивними, то варто очікувати збільшення кількості прихильників європейського курсу в українському суспільстві. Якщо ж реформи будуть проводитися неефективно, то підтримка євроінтеграційної ідеї може зменшитися, а регіональні розколи – посилитися.

Серед чинників, що визначають спільність внутрішніх та євроінтеграційних потреб вдосконалення політичної системи України, можна визначити такі: подолання суперечностей демократії і поліпшення її функціонування; заходи щодо усунення найбільш серйозних порушень у діяльності парламентської демократії; скорочення бюрократичного апарату; скорочення терміну дії депутатських мандатів; вплив на партії ззовні через наукові інститути, фонди тощо; посилення розвитку місцевого самоврядування; поступове впровадження моделі праймериз (первинних виборів). В межах шляху вдосконалення демократичних процесів можна виділити такі напрями.

1. Сутнісна консолідація демократії, що передбачає ефективне використання інститутів громадянського суспільства, зокрема засобів масової інформації, функції комунікації між суспільством і державою, внаслідок чого зміцнюються демократичні основи держави й суспільства.

2. Орієнтація на більшу відкритість громадсько-політичних структур. Великі суспільні і політичні об'єднання все ще не відіграють своєї історичної ролі. В цьому зв'язку важливим є твердження Дж. Холла: «Без спільних ідей неможливі жодні спільні дії, а без спільних дій люди ще існують, але суспільний організм існувати не може».

3. Розбудова розвиненого інформаційного суспільства. Неможливо досягти успіху в здійсненні політичної модернізації без належної уваги до комунікативної компоненти політичної системи. Отже, для того, щоб виникло розвинене суспільство і, тим більше, для того, щоб воно досягло процвітання, необхідно, щоб прагнення всіх громадян були незмінно об'єднані і трималися в колі кількох провідних ідей [5 с. 2-4]. Йдеться про розвиток так званої електронної демократії та функціонування електронного уряду. Інформаційне суспільство передбачає створення єдиного комунікаційного простору, заснованого на спільних демократичних цінностях, таких, як прозоре і відповідальне управління, вільний обмін інформацією і знаннями, взаємна терпимість і повага до особливостей та думки інших людей.

4. Спільність внутрішніх та євроінтеграційних потреб удосконалення політичної системи в Україні заснована на необхідності мінімізації жорсткого регіонального занепаду у політичній свідомості громадян України, який, зокрема, проявляється у процесі формування партійної системи. Це негативно позначається на прозорості партогенезу, що виражається в зростанні інтересу до партій з боку галузевих, регіональних, відомчих та інших груп впливу.

Європейська інтеграція для України є пріоритетом не тільки зовнішньої політики, але й рушійною силою внутрішніх трансформацій. В Україні переважна більшість політичних сил і пересічних громадян не бачить альтернативи демократії, продовженню процесу інтеграції до європейських структур. Наша європейська доля залежить від нас самих, від наших успіхів на шляху внутрішніх реформ. Україна наблизитиметься до Євросоюзу лише одночасно з процесом поширення в українському суспільстві європейської політичної культури, європейських суспільних відносин, європейського способу мислення. Це має стати чинником модернізації суспільства.

Україні сьогодні потрібно абсолютизувати стратегію європейської інтеграції, необхідно, щоб ідея європейської інтеграції перестала бути зовнішнім політичним фактором, а стала основою внутрішньої політичної програми розвитку країни. Отже, не викликає сумнівів той факт, що трансформаційний процес в Україні, щоб бути реальним, успішним і конкретним, повинен дотримуватися проєвропейської орієнтації і прагнути відповідати стандартам та критеріям ЄС. Причина нинішньої відсутності здійснення реформ полягає у недостатності сильних мотивів та переконань, які б рухали цей процес уперед. Тільки реалізація національної стратегії європейської інтеграції може дисциплінувати державних посадових осіб, які принаймні будуть підзвітні і підконтрольні інституціям ЄС, що будуть відповідати за набуття Україною членства, сприятиме цілеспрямованості діяльності українських політиків, покращить стандарти життя та забезпечить національну єдність всередині країни.

Як показує досвід XXI ст., для успішної модернізації необхідні два чинники: внутрішня готовність суспільства, що модернізується, до глибоких політичних реформ, які обмежують владу бюрократії і встановлюють адекватні правила гри для основних політичних акторів; бажання і здатність найбільш розвинених країн світу надати даному суспільству ефективну економічну і політичну допомогу і тим самим пом'якшити наслідки реформ. Саме поєднання таких чинників і обумовлює взаємовплив та паралельне прискорення процесів європейської інтеграції України і вдосконалення її політичної системи. Як зазначають американські вчені С. Левицькі і Л. Вей, тісний геополітичний, соціально-економічний та культурний зв'язок посттоталітарних країн з розвиненими демократіями завдяки трансформації міжнародних норм у внутрішні вимоги породжує демократичний тиск, який є більш систематичним і навіть більш ефективним, ніж каральні заходи з боку західних держав [6, с. 14]. Як показує досвід розширення ЄС, «довготривала політика інтеграції може розширити та поглибити зв'язок через якийсь час із вражаючими результатами в строках демократизації». Це означає, що «у середньо- та довготривалому проміжку часу західна політика широкого залучення матиме значно більший демократизаційний вплив, ніж політика ізоляції і санкцій» [10].

Перспективи подальших досліджень даної теми впливають з мети інтеграції України до Європейського Союзу, яка вимагає проведення ґрунтовних досліджень усіх аспектів

реалізації євроінтеграційної політики, у тому числі й умов її зовнішнього середовища, а саме ситуації в Євросоюзі. Тому перспективними є подальші дослідження динаміки формування позиції ЄС щодо України в контексті розвитку та вдосконалення євроінтеграційної стратегії нашої держави. Крім того, доцільним є вивчення та прогнозування впливу чинників еволюції Євросоюзу на умови та реальні можливості втілення політики європейської інтеграції України.

Аналіз внутрішньоєвропейських суперечностей засвідчує, що на сучасному етапі інтеграції України до ЄС значний вплив відіграють чинники (бар'єри), що не залежать від України, а притаманні самій Європі. Тому, очевидно, що Україна не повинна форсувати вступ до ЄС до того часу, поки ЄС перевтомлений процесом розширення та внутрішнім облаштуванням. Справді, із цілої низки внутрішніх причин сьогодні ЄС не готовий брати довгострокові зобов'язання щодо членства інших держав. З іншого боку, розширюючи сфери власного впливу та опановуючи новий геополітичний простір, ЄС впритул наблизився до Східної Європи (зокрема до України), із суб'єктами яких змушений взаємодіяти. Але поки що ця взаємодія є малоефективною. В цьому контексті відбуваються пошук теорії розширення ЄС та зміна інтеграційної парадигми. Така ситуація засвідчує, що в подальшому нашій державі необхідно: по-перше, забезпечити динамічний внутрішній розвиток; по-друге, побудувати конкурентоспроможну економіку; по-третє, знайти оптимальну модель українсько-російських відносин, яка має зняти бар'єри на шляху до політичної консолідації українського суспільства.

Використана література:

1. Артёмов І. В. Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз [Текст] / І. В. Артёмов. – Ужгород : Ліра, 2007. – 384 с.
2. Вовканич І. С. Досвід країн Центральної та Південно-східної Європи на шляху інтеграції в Євросоюз і НАТО [Текст] / І. С. Вовканич // Актуальні аспекти реалізації євроінтеграційних прагнень України : [збірник наук. праць]. – Ужгород, 2008. – С. 44-56.
3. Експрес-випуск Державної служби статистики України 14.02.2014 № 88/0/03.5вн-14 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Копійка В. В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна [Текст] / В. В. Копійка. – К. : Юридична думка, 2005. – 445 с.
5. Корнієвський О. А. Україна в системі взаємовідносин світових геополітичних сил (США-ЄС-РФ) [Текст] / О. А. Корнієвський // Україна в системі міжнародної безпеки : [монографія під заг. ред.]. – К. : Фоліант, 2009. – С. 103-112.
6. Кудряченко А. І. Європейський вибір України: досягнення, виклики та перспективи [Текст] / А. І. Кудряченко // Віче, 2009. – № 16 (серпень). – С. 2-4.
7. Мовчан В. М. Вплив приєднання до СОТ на умови конкуренції українських виробників з фірмами країн-членів ЄС [Текст] / В. М. Мовчан // Євроінтеграційний курс України: формування нових умов для підприємництва : [матеріали Круглого столу]. – К., 2008. – С. 14-24.
8. Пилипенко Ю. І. Фактори технологічного відставання національної економіки України [Текст] / Ю. І. Пилипенко // Європейський вектор економічного розвитку : [збірник наук. праць]. – Дніпропетровськ, 2009. – Вип. 1 (6). – С. 141-145.
9. Україна на шляху до європейської інтеграції: економічна безпека, переваги вибору / [За ред. В. М. Нижника]. – Хмельницький : ХНУ, 2008. – 307 с.
10. Смирнова К. Європейська інтеграція України: перспектива зони вільної торгівлі з країнами Європейської асоціації вільної торгівлі : (правові аспекти) [Текст] / К. Смирнова // Право України, 2011. – №9. – С. 201-207.
11. Чекаленко Л. Нові виклики європейської та євроатлантичної інтеграції як застереження для України [Текст] / Л. Чекаленко // Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, 2009. – №2. – С. 211-217.

12. Черноплеча О. Историчні передумови європейської інтеграції та нова роль Євросоюзу в глобальній економіці [Текст] / О. Черноплеча // Вісн. Тернопіл. нац. екон. ун-ту. – 2010. – №5-1. – С. 222-228.

Андрейченко А. В. *Европейский выбор как фактор модернизации украинского общества*

В статье исследованы основные механизмы европейского выбора как фактора политической модернизации. Прослежены эволюцию процесса европейской интеграции Украины, отношение к нему общественного мнения, особенности реализации политики реформ на основе европейских стандартов. Проанализированы внутри европейские, внутриукраинские и геополитические противоречия, которые мешают процессу политической консолидации украинского общества. Определены основные направления дальнейшего совершенствования политической системы Украины.

Ключевые слова: европейский выбор Украины, евроинтеграционный процесс, политика европейской интеграции, внутренние реформы, политическая модернизация, политическая консолидация, европейские стандарты.

Andrieichenko A. *European choice as a factor in the modernization of Ukrainian society*

The article examines the main mechanisms of European choice as a factor of political modernization. The evolution of the process of European integration of Ukraine, the attitude towards it of public opinion, and the peculiarities of the implementation of the policy of reforms on the basis of European standards have been followed. The author analyzes intra-European, intra-Ukrainian and geopolitical contradictions, which hinder the process of political consolidation of Ukrainian society. The main directions of further improvement of the political system of Ukraine are determined.

Keywords: European choice of Ukraine, European integration process, European integration policy, internal reforms, political modernization, political consolidation, European standards.